

KISEBBSÉGEK KULTÚRÁJA

Magyar színjátszás Pozsonyban

Tóth László: Kényszerpályán. A pozsonyi magyar színjátszás az államfordulat idején (1919 – 1924) = Fórum Társadalomtudományi Szemle. 2017. 1. sz. 27 – 66 p.

Az 1918 – 1919-ben létrejött Csehszlovák Köztársaság egy nagy hagyományokkal, jól kiépített szervezettel, megfelelő társulattal, jól felszerelt színházépületekkel és kiterjedt társadalmi támogatottsággal rendelkező magyar nyelvű játékszíni kultúrát kapott örökül (ajándékul?) a trianoni békediktátumot kiereszkoló érdekszövetségesektől. Az új ország két államalkotó nemzete közül a szlovákságnak – történelme folyamán először – sikerült elérnie, hogy államszervező erővé váljon és az európai nemzetek sorába lépjen. Ehhez azonban csaknem minden területen az alapok megteremtésére, kiépítésére volt szüksége, így a nemzeti színjátszás területén is. Gondot jelentett azonban, hogy széles társadalmi bázisra épülő szlovák színházi közönség nem létezett. Kézenfekvő volt tehát a (cseh)szlovák hatóságok számára a magyar színészet visszaszorítása, társadalmi presztízsenek lerombolása, szakmai, anyagi, infrastrukturális háttérének megsemmisítése.

Erős társulat működött pedig Pozsonyban és Kassán az államfordulat idején, amelyeknek kvalitásairól a szlovák színháztörténet-írás is elismeréssel szól. A színházba járás 1918-ra már a társasági-szellemi élet természetes tartozékává vált, a polgári léttel együtt járó belső igényné vált. Amikor 1918. október 28-án Prágában kikiáltották a Csehszlovák Köztársaságot a pozsonyi magyar színtársulat élén már 7 éve Polgár Károly színész, rendező, színműíró, színigazgató állt. Polgár Károly, amikor 1911-ben a pozsonyi színház igazgatója lett, népes társulatával az egész délvidéki színi kerületet vitte, ők játszottak Szabadkán, Zomborban, Lugoson, Nagybecskerekén, Nagyikindán, Versecen és más településeken is. A korabeli újságok szerint előadásai vetekedtek a fővárosi társulatokéival. Ők avatták 1911 szeptember 2-án – A cigánybáróval – az ország egyik

legmodernebb és legnagyobb vidéki színházépületét Kaposvárott. 1906-tól egyébként Kaposvár Pozsonnyal és Fiumével alkotott közös színikerületet. Bár Polgárt gyakran érte vád, mind a korabeli sajtó, mind a színháztörténet-írás részéről, hogy a könnyebb műfajokat részesítette előnyben az operettek és daljátékok túlsúlyával az az igazság, hogy jelentős szerepe volt a fővároson kívüli operakultusz terjesztésében. Az 1911 – 1912-es pozsonyi évadában 22 operát tűzött műsorra, amely mintegy megelőlegezte a vidéki operajátszás reneszánszát. (Carmen, Hoffmann meséi, A trubadúr, Parasztbecsület, Bajazzók) Hozzájárult ehhez, hogy a korabeli kulturális kormányzat hozzávetőlegesen négyszeresére emelte az 1910-es évek elején a vidéki társulatok állami támogatását, sőt az operát játszó vidéki színigazgatókat külön is szubvencionálta. Ezt a felívelést azonban megakasztotta az első világháború majd a trianoni összeomlás, amikor is a vidéki magyar operajátszás elsőrangú központjaiban (Pozsony, Kassa, Nagyvárad, Kolozsvár, Temesvár és Arad) a magyar opera és színjátszás rövid időn belül megsemmisült.

Az 1887-ben épült Városi Színházban Polgár Károly és a magyar színtársulat a féléves téli évadot kapta a városi színügyi bizottságtól Paul Blasel német társulatával szemben az 1918-as évadban. Ennek ellenére nem a legjobb kondíciókkal kezdett a társulat. Sok volt az új tag, csak egy vígopera fért a műsorba, és kevés volt a prózai repertoárban is a kortárs, illetve a klasszikus magyar színdarab és a világirodalomból is csak kevés. 1918 szeptemberében pedig, már minden forrongott a városban. A berendezkedni kezdő új csehszlovák hatóságok több, a magyar színházra nézve hátrányos intézkedést vezettek be. Elrendelték az előadandó darabok előzetes bemutatását a helyi rendőr-igazgatóságokon, lehetetlenné tették új magyarországi darabok beszerzését. Mindezek ellenére nem sejtették a magyar színészet elsekélyesedése ellen szót emelő, hogy hamarosan a magyar színészet pusztá léte lesz a tét, nemcsak Pozsonyban, hanem Csehszlovákia-szerte. 1919. április 8.-án pedig már egy új, addig nem létezett állam kisebbségi körülmények közé került, ezernyi nehézséggel és retorzióval sújtott, jobb híján megtúrt társulat lettek ugyanott, ám mégis egy új ismeretlen városban Bratislavában.

A Monarchia szétesését követően Csehszlovákia „nem államalkotó” nemzetiségei nem voltak abban a helyzetben, hogy kulturális, és főleg

politikai önrendelkezési jogot követeljenek maguknak. A pozsonyi németeknek és magyaroknak, akik az 1910-es népszámlálás szerint a város lakosságának 82%-t tették ki, el kellett fogadniuk a változásokat, ami nem ment egyik napról a másikra. Annál is inkább, mert az új államhoz való csatolást csupán 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződéssel vélt visszavonhatatlan tényé, és egészen addig bíztak abban, hogy erre mégsem kerül sor. Hozzájárult még ehhez, hogy a lakosság túlnyomóan szlovák nemzetiségű 18%-a sem mutatott különösebb vonzalmat az új államhatalom iránt részben a város nevének (Presporok – Bratislava) mind a városi képviselő-testület, mind a lakosság megkérdezése nélküli megváltoztatása, mind az Erzsébet Tudományegyetem kultúrálatlan felszámolása, mind pedig a város önrendelkezési jogáért tüntető lakosság elleni, halálos áldozatokat is követelő sortűz miatt. Továbbá a szlovák fővárossá előléptetett – többnyelvű és többkultúrájú – városban elenyésző volt a szlovák polgárság aránya és nem voltak sem hivatalos, sem műkedvelő szlovák játékszíni hagyományok. Így a szlovák nemzeti színjátszás megteremtésére elkerülhetetlen volt a cseh segédlet. Elkezdték tehát birtokba venni a magyar és német színészet otthonait. Ami azért nem ment könnyen, mert amikor 1920. március 1-jén a cseh művészekből álló Szlovák Nemzeti Színház megtartotta első bemutatóját, akkor még csak fél évadot tudtak kiharítani a Városi Színház idényéből. A másik öt hónap Polgár Károlyé és Paul Blaselé maradt. A színházépületért folytatott harc valamint a német és a magyar színjátszás hivatalos segédlettel történő kizorítását a csehszlovák színháztörténet-írás úgy interpretálja, hogy az országban továbbra is szabadon és állami támogatással építhették kultúrájukat az itt élő nemzetiségek.

Az ellenérdekeltségek, a létfeltételekért folyó pozícióharc azonban a két legfontosabb és legszínvonalasabb magyar színházat halmozottan érintette. A pozsonyi társulat mellett a kassai társulat Faragó Ödön vezetésével nem kevésbé jelentős előadásokat tartott. Faragó a századforduló illetve a két világháború közötti korszak vidéki színjátszásának – színészként, rendezőként, társulatszervezőként, igazgatóként, színházi szakíróként – a fővárosban is becsült jelentős alakja volt. Az 1918–19-es államfordulat után Kassán maradvá színidirektorként és vállalkozóként igyekezett minél előnyösebb helyzetbe kerülni akár az új hatalom ellen berzenkedő, kevesebb

engedményt tévő Polgár Károllyal valamint több kisebb színtársulat rovására is. Bár a magyar színjátszás pozíciójából és tekintélyéből minél többet szeretett volna megőrizni ő is, egyszerre több vasat tartván a tűzben nemcsak Kassán, hanem Pozsonyban és Prágában is igyekezett szövetségeseket keresni magának. Így a hatóságok mellette döntöttek (1920-ban), hiszen csak egyetlen magyar színikerület fennmaradását tartották kívánatosnak. Meggyőződése volt, hogy Pozsony és Kassa összefogása lehet a megoldás, mindegy, hogy kinek az igazgatása alatt. Mivel mindketten magukénak szerették volna a feladatot, vetélkedésük nemhogy erősítette volna, hanem sokkal inkább gyengítette a magyar színjátszás amúgy sem rózsás helyzetét.

A pozsonyi és a kassai színikerület összevonását követően, 1920 júniusában kezdte első évadát Faragó Ödön a koronázó városban. A háromszor négy hónapnyi idényre osztották az évadot Faragó magyar, a Szlovák Nemzeti Színház „csehszlovák” és a Rudolf Beer vezette német társulat között. Faragó társulatával azonban többszörösen is kényszerpályán mozgott. Szembe kellett néznie a pozsonyiak ellenszenvével, Polgárék folyamatos intrikáival és a hatóságok megszorító intézkedéseivel. A társulat 60%-át csehszlovák állampolgárságú színészekből kellett kiválogatni, magyarországi színészekkel csak a Tartományi Hivatal engedélyével köthetett szerződést, színészeit állandóan fenyegette az országból való kiutasítás veszélye, elhelyezésük sem volt megoldott, a legkedvezőtlenebb idényt (nyári hónapok is) kapták, és a helyárok emelésére is kényszerültek. Nyáron a ligeti Arénában léptek fel. Műsoruk átfedéseket mutatott Polgárék műsortervével, de négy hónap alatt 76 darabbal léptek a közönség elé: színművek, vígjátékok, népszínművek, tragédiák, operettek, operák kiegyensúlyozott arányban szerepeltek a repertoárban. A pozsonyi sajtó mégis fanyalagva és kifejezett ellenszenvvel írt az előadásokról. A közönség szimpátiája még mindig a Polgár Károly féle korábbi pozsonyi társulaté volt. A magyar ellenzéki pártok vezetői Losoncon szerveztek egy Faragó és Polgár közötti békéltető megbeszélést, amely nem vezetett sikerre de a két igazgató között legalább a beszélő viszony helyreállt. Közben híre ment, hogy Faragó Bécsbe szerződik a Calthéatre igazgatójának úgy, hogy a pozsonyi színháznak is igazgatója marad. Ettől azonban – feljegyzései szerint – Pekár Gyula budapesti válás- és közoktatásügyi államtitkár üzenete miatt elállt. A szlovák lapok

többször is cikkeztek ez idő tájt arról, hogy a szlovákiai magyar színház Budapestre irányítja, illetve, hogy a magyar irredentizmus céljait szolgálja. Nem sokkal volt sikeresebb Faragó következő évada sem, ráadásul két nyári hónapra korlátozták a pozsonyi játékidényt és a kassai idényt is rövidebbre szabták.

A Pozsonyból kiharcolt Polgár Károlyék ezalatt kisebb-nagyobb városokba kényszerültek.

Bérczy Jenő érsekújvári színidirektor is a város környékén tájolt társulatával.

A magyar színészet játéklehetőségei tovább szűkültek. A cseh-szlovák Színügyi Bizottság 1921 őszén megszavazta, a Szlovák Nemzeti Színház azon kérelmét, hogy a Városi Színház 1922. április végéig ök vehessék bérbe, vagyis a magyar és a német társulat csak nyáron tehet be a lábát a Városi Színházba, de tatarozás miatt még ezt az időt is megkurtították, így a két társulatnak együttesen jutott két hónap.

Közben a városi tanács gyűlésén felmerült egy új kőszínház építésének szükségessége, de a vitáknál tovább nem lehetett jutni. Faragó Ödön társulata katasztrófális helyzetbe került. A színpártoló egyesület megalakulását és működését nemcsak a csehszlovák hatóságok akadályozták, de a kisebbségi magyar társadalom széthúzása és érdektelensége is. Faragó sziszifuszi küzdelmet folytatott a fennmaradásért. 1921 áprilisától július közepéig játszottak Losoncon, majd nyári szünet után szeptembertől januárig Kassán, ezt követően egy hónapig Rimaszombaton, aztán Tornalján és Füleken, hogy végül márciusban újabb két hónapra visszamenjen Kassára és a szezon anyagi csóddal végződött. Mindenüket lefoglalták, alig bírtak visszamenni Pozsonyba. Közben a rivalizálás tovább folyt. Visszaérkezésük előtt néhány nappal Polgár Károly a Városi Színház színpadán ünnepelte pályafutásának negyvenedik évfordulóját. Egykori társulatának néhány tagjával, a közönség rokonszenvétől kisérvé *Az ember tragédiáját* adták elő. Faragóék előadásait a kiváló szereposztás ellenére is olyan közönnyel fogadta a pozsonyi magyar közönség, hogy 1922. augusztus elején nyilvános segítségkérő levele ellenére kénytelen volt befejezettnek nyilvánítani a pozsonyi színiszezont, miután a színészek szerződése is érvényét veszítette a minisztérium elszabotált koncessziói miatt.

A társulat tagjai azonban úgy határoztak, hogy együtt maradnak és folytatják az előadásokat. Külön felhívással fordultak a pozsonyi magyar közönséghez. A pozsonyi minisztérium azonban elutasította a direktor lemondását, koncesszióját egy évvel meghosszabbította és így az együttes az ő irányításával kezdhetné a kassai idényt. A sajtó azonban tovább kongatta a vészharangot, hogy a két igazgató torzsalkodása, végleg elmergesedett személyi harca a politika malmára hajtva a vizet, halálos csapást jelent a magyar színészetre. Közben persze a szlovák sajtó is sűrűn kommentálta a két direktor párviadalát, a városi színügyi bizottság is Szlovákia teljhatalmú miniszteréhez utalta a döntést Polgár Károly legújabb koncessziós kérelme ügyében. Ugyanakkor a minisztérium – bár Faragó engedélye még nem járt le – pályázatot írt ki a kassai – pozsonyi magyar színtársulat igazgatására és 1922. április 13-án, egyetlen magyar fórum meghallgatása nélkül, a koncessziót az addig meglehetősen háttérben lévő, színházvezetésben és szervezésben tapasztalatlan, ám annál ambiciózusabb színész-rendező, Földes Dezső kezébe adta, akit később Faragó a „szlovenszkói magyar színészet egyik sírásójának” nevezett.

A részletgazdag, adatokban bővelkedő, terjedelmes tanulmányt bőséges forrásjegyzék egészíti ki.

Cholnoky Olga

Csabai családnevek

Divičanová, Anna (Szerk): Čabianske priezviska. Békešská Čaba 2015, Východný ústav Slovákov v Maďarsku 260 p.

A *Csabai családnevek* c. szlovák nyelven íródott ismeretterjesztő monográfia a békéscsabai szlovák családok személyneveit vizsgálja és rendszerezi többféle szempontból. A mű hiánypótló, ugyanis eddig a magyarországi szlovák eredetű családnevek sem monográfia, sem pedig szótár alakban nem kerültek feldolgozásra. Jelen kiadvány a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete irányítása alatt álló tudományos projektnek az eredménye, és a remények szerint annak a sorozatnak az első kötete, amely a magyarországi szlovák lakosságú települések személyneveit kívánja feltérképezni és elemezni.